

A régi és új Japán.

Schopenhauer a XX-ik századra az európai kultúrának oly erős elkeletiesedését jósolta, mint amilyen elgörög-latinosodás figyelhető meg a XVI. századi Európában. Kelet előtérbejutása minden esetre napról-napra szembeszökőbbé válik. Rabindravath Tagore diadalutja, mintha az indbarát német filozófusnak beigazolná jóslatát. A keleti kultúrának át-szivárgása azonban egyelőre még nem rendszeres. Előbb egy sokkal jelentősebb folyamatnak kell az Uralon túl végbemennie, hogy ez a keleti térhódítás Európára nézve valóban számottevő és sorsdöntő lehessen. Ez a jelentős folyamat az ázsiai kultúregység kialakulása. A világháboruban szertelenül meg-gazdagodott Japán áll ma ennek a mozgalomnak élén s hatékony tevékenysége elég garancia arra, hogy az ázsiai felszabadulás és kultúregységbe való tömörülés nem sokáig marad álom. Japán nem akar többé Anglia őrző kutyája maradni keleten — így kiált fel Okakura, a modern Japán egyik legtehetségesebb essayistája *Les idéaux de l'Orient* című művében. Ázsia az ázsiaiaké. Indek, malájok, annamitok s minden más ázsiai faj fogva van már a jótékonyágnak, vallásnak és szellemi életnek abban a hálójában, amelyet a hiotói japán propaganda egész Ázsiára kivetett. Az egymást marcangoló, önnön véréit ivó Európa végzetes viszálykodásaiból egyszerre csak majd arra öhred fel, hogy a legrettenesebb keleti imperializmus teljes fegyverzetben lesi a testvérgyilkolást s csak az alkalmas pillanatra vár, hogy hódító seregeivel elöntse a legyöngült európai államokat. Az imperialista Japán, amelyet az európai ügyekbe való részvételre önvédelmi szempontból Anglia hívott meg, az elkövetkező századok folyamán Európával még sokszor fájlatatni fogja ezt a vendégbarátságot.

Egyelőre a keleti „veszedelem” még távol van. Aggodalom és félelem helyett Európa inkább érdeklődéssel néz Japán felé, amelynek irodalma az indék mellett egészen a legújabb időkig teljesen háttérbe szorult. Egy kitűnő japanológus, az angol W. G. Aston volt az első, aki a japánok majd másfélezer-éves irodalmáról összefoglaló képet adott. Könyvét Henry D. Davray fordította franciára „*Littérature japonaise*” címen. Nem lesz talán érdektelen, ha e nálunk ismeretlen mű alapján néhány mozzanatot bemutatunk a japán irodalmi fejlődésből.

A japán irodalmi korszakok nevüket azokról a városokról kapták, amelyekben kezdetben a mikádók, később pedig a hatalmat kezükbe ragadó szogunok székeltek. Az első ilyen nagy korszak a „Nara”-korszak a VIII. században. Ekkor már az irodalmi élet öntudatosnak mondható és a termékek rendszeres feljegyzése is megindult. A VIII. századot megelőző úgynevezett archaikus korban prózának és költészetnek nem egy ága virágzott — a „Koziki” és „Nihonki”-krónikák s a bennük följegyzett noritók (az ősz színtevallás imái) tanubizonyságul szolgálnak — de ezek nagy része feledésbe ment. A két fontos momentum: az írás mesterségének behozatala és a buddhizmus elterjedése, az egyik az V., a másik a VI. és VIII. században, csupán a Nara-korszakban érlelte meg gyümölcsét. Az egyik lehetővé tette, hogy a mikádók az irodalmi műveket hatalmas gyűjteményekbe foglalassák, a másik az építőművészetnek és a műveltségnek adott lendületet.

A VIII. század a japán költészetnek virágzása korszaka. Ez a gyöngéd, légies költészet, amely néha a durvább európai érzéssel fel sem fogható benyomá-

sokat énekel meg, a buddhizmusból fakad s művelői a mikádó udvarának urfiából és urhölgyeiből kerülnek ki. A mikádók időnként nagy antológiákban egybegyűjtik e költeményeket. Így keletkezett a Nara-korszaknak nagy költői bréviáriuma: a *Manyosiu*, amely több, mint négyezer költeményt foglal magában s amelynek nem régiben jelent meg a végleges, tudományos kiadása bő magyarázatokkal 122 kötetben. A Nara-korszakot követte a Heian-korszak, a japán klasszicizmus, amely a IX. és X. századra esik. Ennek költői antológiája a *Kokin-siu*, terjedelmesebb, mint a *Manyosiu*, de japán kritikusok szerint irodalmilag kevésbé értékes. A Heian-korszaknak prózairodalma azonban felette áll minden idők szép prózájának. Különösen nőirók válnak ki bensőséges, finom feljegyzéseikkel és regényeikkel.

A következő három korszak: Kamakura (1186—1332), Namboku-eso (1332—1392) és Muromacsi-korszak (1392—1603) irodalmi és vallási élet terén nagyfokú hanyatlást mutat. A hatalom a mikádók kezéből a szogunok (helytartók) kezébe kerül, akik erős katonai és buddhista szerzetesi uralmat létesítenek. A szogun-uralom teljességében a következő századokban, az u. n. Jedo-korszakban (1603—1868) fejlődik ki, amikor az önfeláldozó, fegyvelemmel és politikai erkölccsel telített japán feudalizmus nagy tudományos és gazdasági fellendülést teremt. Ezekben a századokban a kínai műveltség és Confucius tanai a japán nép legszélesebb rétegeiben elterjednek. Sajátságos, hogy a tudományos lendület mellett az irodalmi termés igen sekély s legnagyobb részében tisztán pornografikus. Új kulturális tájékozódást jelent a japán irodalom utolsó korszaka, amelyet Tokióról neveztek el s amely a mikádók hatalmának restaurálásával kezdődik (1868). A japán nép most az európai irodalomra és tudományra veti magát különleges áthasonlító képességeivel. Ennek a még be nem fejezett folyamatnak az európai történelmi evolúcióra kiszámíthatatlan hatásai lehetnek.

A japán költészet megértéséhez fogékony képzelőerő egymagában nem elégséges. Világszemléletük, szokásaik s klimájuk a mienkétől annyira elütő, hogy sokszor a legapróbb dolgokban bizonyos árnyalati különbségek a japán költői idea megértését nagyon megnehezítik.

Egy pár példát felsorolunk itt. A cseresznyefa virága Japánban a virágok királynője, de gyümölcsét semmire sem becsülik. A rózsza szemükben nem több, mint nálunk a bogáncs, ellenben a *valeriane officinale* (macskagyökér) költői hasznalataikban a nők kivirágzását éppúgy jelképezi, mint nálunk a rózsabimbó. Van azonkívül igen sok virágjuk, oly közönséges és ismerős hazájukban, mint nálunk a margaréta vagy szegfű, amelyekre a mi nyelvünkben megfelelő nevek nincsenek, legfeljebb oly tudományos elkeresztelések, mint *Platyodon grandiflorum*, *Deutzia scabra* és a többi.

Napalkonyulat, csillagos ég a japán költő képzeletét nem ragadja meg; viszont a természet más megnyilvánulása, mint például a békakuruttyolás, komoly költői inspirációnak lehet tárgya. A kakuk kiáltásaiból a japán költő a kielégítetlen szerelem várákozását érzi ki. A harmat könnyre indítja, „A fű hamatának, a víz habzó tajtékjának láttára költőink megremegnek, mert saját muló életüknek képét látják bennük — írja *Ki-no Osurajuki*, a japán esztéta. Elvont szavaiknál ugyanilyen nehézségekkel ta-

lálkozunk. A lelkiismeret (honsin) náluk például „eredeti szívet“ jelent ama felfogás értelmében, hogy az ember szíve eredetileg jó s hogy ez őszívnek hangja a lelkiismeret.

Költői műfajaink közül legismertebb a tanka, amely öt sorból áll és ritmusa az öt és hét szótagu sorok váltakozásából keletkezik. Az egész költemény 31 szótagból áll. Az irodalmi virágzás idején a költők alig irtak mást, mint tankókat. A tankauralom azonban csak a XVIII. századig tartott, amikor egy még rövidebb versforma, az összesen 17 szótagból álló „haikai“ nagyon háttérbe szorította. A haikai legիրésőbb művelője Bászó volt, akinek egy-egy három soros költeménye sokszor még a japán műkritikus számára is megoldhatatlan rejtvény.

„Kutamnak vedrét
elvitte a folyondár —
ajándék a víznek.“

Igy hangzik egyik legismertebb haikai, amely Chamberlain szerint (Handbook of Colloquial Japanese) annyit jelent, hogy a költő, aki egy reggel a vedrettartó kötélén felkuszó folyondárt talál, nem nyúl a gyöngéd növényhez, hanem vedrét vele együtt a víz istenének ajánlja.

A japán versformák általában rim- és időmérték nélküliek. Van azonban egy pár külső diszitményük, amelyek az európai költészetben ismeretlenek. Ilyen például a „párna szó“, amely az őskorból eredő sokszor értelmetlen építmény ornans s rendszerint az első sorban lévén, a következőknek mintegy alapul, fekvőhelyül szolgál. Ilyen továbbá az „ékszó“ is, ahol egy értelmetlen szóvég a következő, külön értelemmel is bíró szónak új értelmet ad, tehát abba mintegy beleszúr, mintha magyarul ezt írának kicsibez árva. A költészetnek e sokszor szintelen és pedáns diszitményei különösen ama kis lírikus drámákban tengtek túl, amelyek „no“ néven ismeretesek és a XIV—XV. században a szogunok pártfogása alatt virágoztak.

*

Hitomaro elegiája. A nagy VIII. századi antológiának, a Manyosiunak felosztása a következő: a négy évszak énekei, érzelmi költemények, elégiák, allegoriák és különféleek. E gyűjtemény számos költője közül a legnagyobb hírnévnek Hitomaro örvendett, aki Somu mikádó alatt (724—756) élt. Egyik elegiáját Hinami herceg halálára írta. A herceg Temmu mikádó fia, fiatalon halt meg, mielőtt apja örökébe lépett volna. Hitomaro elegiájában a mikádói hatalom keletkezéséről beszél, majd a herceg apjának uralkodását mondja el s végül nemzete nevében keserű szemrehányást tesz Hinaminak, amiért a trón helyett inkább a sir magányát választotta. Van valami megkapó naivságában, hogy az istenektől származó herceget magát teszi felelőssé haláláért. Ezt a különösen finom részt, amelyben a halált meg sem nevezi, ide iktatjuk:

Hatalmas herceg, ha kegyeskedtél volna
e hold alatti világot kormányozni
népednek

épp oly kedves lettél volna, mint tavaszi virágok
vagy mint a léleknyugtató teli hold.

Nagy hajójába a tengerész nem bizakodik úgy, mint mi te
benned,

mint jól tevő esőt

egész nemzeted úgy várt. Te pedig,

tudja isten miért, úgy döntöttél,

hogy a magános Mazumi hegy tövében zömök oszlopokat
emeltettél,

magas palotát építettél . . .

De jai, reggel hangodat nem hallani ott,
napok és hónapok hallgatagon multak,
míg végre fáradt, bubánatos szolgálid is,
elmentek onnan, ki tudja merre?

Hitomaronak mélységesen megható elégiáján kívül ki kell emelnünk a Manyosiunak még egy hosszabb költeményét, amely egy igen régi japán legendát dolgoz fel. Uraszima, a vakmerő halász, beleszal a tündérleányba és vele a halhatatlanok országába sőt akárig él. De az „ostoba halandó“ még egyszer látni akarja az elhagyott apai házat, még egyszer beszélni akar szüleivel. Tündérfelesége értékes dobozot nyújt át neki s lelkére köti, hogy ne nyissa ki. Uraszima régi lakóhelyéhez ér, de annak már csak hüllő helyét találja. Szegény japán Ripp van Winkle nem tudja megérteni, hogyan tűnhetett el minden három év alatt? Nem tudja, hogy a halhatatlanok országában három év három század, vagy akár három évezred is lehet. Kétségbeesésében felnyitja a kis dobozt, azt hívén, hogy az apai házat újra megláthatja . . . A dobozból kis fehér felhőske száll ki s röptét a halhatatlanok országa felé irányítja. Uraszima nézi a kis felhő repülését és csak akkor veszi észre, hogy az élete volt, amikor arca ráncba verődik, haja megöszül, ő maga élettelenül rogy össze . . .

A Manyosiunak legnagyobb részét azonban tankák teszik ki. Sok ezek közül egészen jelentéktelen, de nem egyben a finom, kihangzó érzelmi point még ma is él.

Ha messze vagyok — a ház gazda nélkül marad. — Akármilyen is lesz vele — te szilvafa a tornác előtt — ne felejtse el a tavaszt.

Ennyi az egész kis költemény. Olyan, mint egy sóhaj, álljon itt még egy pár hasonlóan ötsoros költemény hevenyészett fordításban:

Hullj szeliden — ó, tavaszi eső, — és ne szórd szét — a cseresznyefa virágát — mig én nem láttam.

Már többé nem ültetek neked — nagy fákat — ó, kakuk! Jössz és visszhangos énekeddel — égő vágyaimat csak éleszted.

Ha kezded — enyémen nyugodnék — mit bánom, hogy az emberek beszéde — oly bőségesek, mint gazfü — nyári mezőkön.

Mihez hasonlitsam — az életet, amelyet élünk? Olyan, mint a csolnak: — hajnalban nagy evezőcsapásokkal elindul — s maga után semmi nyomot nem hagy.

Elhiszem, — hogy gyűlölsz — de a virágzó naranccsát — amely házam előtt nő — valóban, nem jönnél meg nézni?

*

A japán Boileau: Ki no Csurajuki, a mikádóktól leszármazott japán kritikus, 922-ben a Kokinsin-hoz nagy bevezetést irt s ez a költészetéről irt tanulmány a japán irodalomban boileau tekintélyt juttatott.

Ki no Csurajuki először a költészet és a természet viszonyáról, a költői hangulat keletkezéséről ír, aztán rátér az egyes költők jellemzésére. A képek, amiket a költők egyéniségéről ad, valóságos kritikai tankákként hatnak:

„Henjo kitünő a formában — írja — de a lényeg hiányzik nála. Költészete oly tűnő, elröppenő benyomást tesz, mint szép asszony portréja. Narihiri csupa érzelem, de nyelve hiányos. Olyan, mint a fonyadt bársonyát vesztett virág, amelyben mégis illat marad. Jaszuhidének nagy a szöbösége, de tárgyakhoz nem illőn alkalmazza: mintha szatócs puljtja mögött selyembe öltöznék. Kisen mély, de kezdet és

vég összeolvad mála. Az őszi holdhoz lehet hasonlítani, amely míg nézzük, észrevétlen a hajnal felhőibe burkolózik. Kuronuszi versei formában nem gazdagok. Hasonlít favágóhoz, ki hátán rőzsenyalábbal virágok árnyában megpihen.

A japán klasszicizmus írói. A japán irodalom virágzó korszakában két író emelkedik magasan a többi fölé: Muraszaki Szikiba és Szei Sonagon. Az első a japán regény megteremtője. Genzsi c. 54. könyvből álló regénye, vagy monogatarija, amint Japánban hívják, 1004-ben jelent meg s egy mikádónak és kedvelt ágyasának házasságából származó herceg szerelmi kalandokban bővelkedő életét mondja el. A nagy mű mindvégig hü tükrözéssel állítja elénk a korszakbeli japán felső társadalom életét és gondolkodását. A herceg anyjának, a társnőitől üldözött kedvenc háremhölgynek halála Muraszaki Szikiba pathetikus beállításában a japán íróművészetnek ma is csodálat alkotásai közé tartozik. A másik írónőt, Szei Sonagont, egészen egyéni hangú, finom feljegyzései tették híressé, amelyeknek ő ezt a különös nevet adta: Feljegyzések a párnán. Ő is udvarhölgy volt, mint regényíró társa, de lírai feljegyzéseiben anyagát nem csupán az udvari életből, hanem még többször a maga egészen finom és egészen különös lelkéből meríti. Ez a sajátos lélekösszetétel, a japán műi lélek, amelyet előtünk Szei Sonagon annyi árnyalatban, legtökéletesebb redőiben nyilatkoztat meg, tulajdonképpen magának a klasszikus japán irodalomnak a lelke. A feljegyzések legnagyobb részét apró élmények elbeszélése teszi ki. De vannak egy-két soros feljegyzések is, amelyek csupán utalások s mégis oly sokat kifejeznek. Ezekből mutatunk be néhányat:

Szomorú dolgok:

Ház, ahol gyermek halt meg.
Kemence, amelyben a tűz kialudt.
A Gulyás, akit ökre gyűlöl.
Csupán lánygyerekek születése tudós házában
Hazádból levél, melyben otthonról nincsenek hírek.

Dolgok, amelyek a múlt sajnálatát ébresztik fel:

Hervadt mályva rózsák.
Eős napon olvasni valakinek leveleit, akit szerettünk.
Régi legyezők.
Ragyogó holdas éjszakák.

Dolgok, amelyek az öröm borzongását adják:

Látni a verebeket, amint kicsinyeiket táplálják.
Gyermekek mellett elmenni, akik játszanak.
Hallani hangját szép férfinak, aki megállítja kocsiját és az utat kérdi tőled.

Egy japán humorista. A XIX. sz. a. japán regényirodalomnak legkimagaslóbb alakja Bakin, aki a maga 106. kötetes Hakkendenével, amelyet majd harminc évig írt, honfitársainak osztatlan bámulatát nyerte el, azért európai szemmel nézve mégis erőteljesebbnek látszik előttünk Zippensza Ikku, a japán Dickens, akinek Hizakurigéja, amely 1802—1822-ig jelent a legkiválóbb japán humoros regény. Két mulatságos alaknak, Jazinak és Kidának, utikalandjait írja meg benne. Zippensza Ikku humorában, amely néha elég vaskos, sok van Rabelais ártatlan, fiatalos férfi humorából. Az élete maga is kész humoros regény. A XIX. sz. elején élt Szurugában, mint kis hi-

vatalnok. Háromszor is nősült. A két első alkalommal felesége családja úgy fogadta örökbe, mint irimukot, ami vót és örököszt jelent. Ugy látszik Japánban az ilyen vó-örökösöknek nem valami fényes dolga lehet, mert már a közmondás is azt mondja: „ne légy irimuko, ha van egy go rized”. Ikku nem is maradt irimuko sokáig egy izben sem. Életrajzírói különben sok furesaságot jegyeznek fel róla. Egy izben valahol látogatóban volt s ott megtetszett neki egy fürdőkád. A házigazda neki ajándékozta, amire ő a kádat feje fölé borította s úgy ment haza a népes utcán tréfás megjegyzésekkel felelgetve a járókelőknek, akikbe néha beleütközött. Egyszer meg újévkor egyik kiadója látogatta meg fényes ünnepi ruhában. Ikku vendége legnagyobb csodálkozására nem szünt meg őt fürdésre nógatni. Mikor aztán a kiadó a vízbe ült, Ikku felvette előkelő ruháját s két óra hosszat távol maradt, hogy a maga újvi tisztelgéseit megtegye. Hazatérve, a ruhát a kiadónak legtermészetesebb arckifejezéssel köszönte meg.

Dolgozószobájába az ajtón túl senki sem léphetett, mert Ikku földre terített gyékényem dolgozott s a szoba padlója könyvekkel, tollakkal, papírral, teászedényekkel s más holmival annyira meg volt rakva, hogy rajta talpalattnyi hely sem maradt. Az alkalmatlan tolakodó és hitelezői ellen így védekezett.

Tisztelőinek még halálára is tréfás meglepetést rendezett. Tanítványainak meghagyta, hogy máglyára tett teste mellé bizonyos gondosan bezárt csomagokat helyezzenek el. Mikor a halotti imák elhangzottak s a máglyát meggyújtották, nagy ropogás hallatszott s Ikku testéről szemkápráztató tüzijáték-patronok sustorogtak föl a levegőbe.

A modern Japán. A mai Japánban az európai hatás érvényesül minden tekintetben. Ennek a hatásnak irodalmi eredményei egyelőre igen jelentéktelenek, de gazdasági tekintetben annál számottevőbbek. Demangeon Le Déclin de l'Europe című művében igen érdekesen festi meg a háború alatt és azóta meggazdagodott Japán képét. A japán aranyrezerv 1913-ban 370 millió yent tett ki. Ez az összeg 1918-ban már 1600 millióra rugott. A yen, amely 1914-ben két és fél frankot ért, 1920-ban öt és fél frankra emelkedett. Japán ma kölcsönzője az egész világnak, de kölcsönzője elsősorban Kinának, amelyet lassanként az angol érdekek hátraszorításával teljesen a maga gazdasági kolóniájává alakít át.

A japán kereskedelem példátlan iramban lendült fel. A Csendes-óceánon a kereskedelmi hajók 85 százaléka japán. Kémiai cikkektől kezdve az ékszerkéig Japán mindenben kivitelre dolgozik s egyes árukban, mint például a szövetben, 1913—1917-ig kivitele négyeszeresre emelkedett.

A gazdasági fellendülésen kívül nem szabad elfeledni, hogy Japán politikai és katonai kiterjeszkedése különösen Szibéria felé, annak befolyását az európai eseményekre igen nagy mértékben növeli. A kulturális átalakulásnak, amelyen Japán a legutóbbi időkben átment, különösen ebből a szempontból van jelentősége. A klasszikus Japán, amely a buddhizmuson épült fel, külfelé teljesen ártatlan volt. A feudális Japán önerejének egységesítésére fordította minden figyelmét. Az impérialista Japánban azonban megszabható céljai vannak. A jövő megmutatja, hogy ezek a célok nem a világtörténelem új fázisának megindítását jelentik-e?

(Kolozsvár.)

Kuncz Aladár.